

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 10, 2021 | 28.10.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.10.74](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.10.74)

УДК 339.19:330.3:657.1

Н. А. Канцедал,

к. е. н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку та економічного контролю, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-2050-7015

Ю. А. Канцедал,

здобувач вищої освіти за освітньо-професійною програмою “Облік і оподаткування” спеціальності 071 “Облік і оподаткування”, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: 0000-0002-5430-8639

ПАРАДОКСИ БОРОТЬБИ З ФІКТИВНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ТА СПОСОБИ ЇХ ПОДОЛАННЯ У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

N. A. Kantsedal

*PhD in Economics, Associate Professor,
Professor of the Department of Accounting and Economic Control,
Poltava State Agrarian University*

Y. A. Kantsedal

*Higher education applicant, Educational program on specialty 071 “Accounting and Taxation”,
Poltava State Agrarian University*

PARADOXES OF FIGHTING AGAINST FICTITIOUS OPERATIONS IN UKRAINE’S ECONOMY AND WAYS TO OVERCOME THEM IN CRISIS PERIOD

Метою статті є всебічний аналіз феномену зростання фіктивних операцій в економіці України протягом тривалого докризового періоду та у період сучасної економічної кризи, з урахуванням законодавчих рішень і застосовуваних способів боротьби з цим негативним явищем.

Представлено класифікацію суб’єктів фінансового моніторингу, завданням яких є протидія незаконній економічній діяльності шляхом налагодження первинного та державного контролю господарюючих суб’єктів.

Ідентифіковано ознаки інституційної неузгодженості державних суб’єктів, функції яких безпосередньо пов’язані з провадженням політики боротьби з фіктивним підприємництвом. Доведено, що в умовах наростання деструктивних явищ, викликаних кризою поточного періоду, першочерговим завданням стабілізації економіки є подолання існуючих факторів, що сприяють росту її тіньового сегмента.

Здійснено аналіз показників негативного фіскального ефекту схем ухилення від податків на економіку України (порушення митних правил, контрабанда та корупція на кордоні, конвертаційні центри, податкові “скрутки”, заробітна плата “у конвертах”, оренда сільськогосподарських земель, операції з готівкою).

Встановлено, що пріоритетним напрямом боротьби з фіктивними операціями є

цифровізація обмінних процесів на основі технологій NCTS, tax-invoice, e-invoice та блокчейн, що дасть можливість нівелювати фіктивні схеми й суттєво підвищити фіскальний ефект реальних інструментів боротьби з економічною злочинністю. Ключовим аспектом ефективних рішень у даному напрямку є всеохоплююча інформатизація господарських процесів, а застосування технологій повинно ґрунтуватися на інтегральному розумінні трансформаційних процесів бухгалтерського обліку цифрової епохи та прийомів інституційного моделювання.

The purpose of the article is comprehensive analysis of the phenomenon of fictitious operations in the economy of Ukraine during long pre-crisis period and the period of the modern economic crisis taking into account the legislative decisions and the methods used to fight this negative factor.

The classification of financial monitoring subjects has been presented. The task of these subjects is the opposition to unlawful economic activities by establishing primary and state control over economic entities.

The prerequisites for deliberate misrepresenting the data about economic activities of economic subjects, which gives them the opportunity to decrease the taxation base, have been determined.

The signs of institutional non-coordination of the governmental subjects, the functions of which are directly connected with pursuing the policy of fighting fictitious entrepreneurship, have been identified. In particular: 1) the state “demonstrates” the fighting against fictitious operations while independent institutes report on the growing dynamics of using aggressive instruments of fictitious entrepreneurship; 2) the methodology and results of calculating the forecasted indicators of the shadow sector are open information, however the effect from the work of the state subjects of financial monitoring is extremely low; 3) the essential reason for fictitious activities in Ukraine is the absence of coordinated accounting system and weakness of the state institutes, which requires the revision of ways and methods of systematizing the data of the state statistical supervision and internal state programs with the use of IT technologies.

The analysis of the negative fiscal effect indicators on Ukraine’s economy because of avoiding tax payment (violating customs regulations, smuggling and corruption on the border, conversion centers, tax “deals”, wages “in envelopes”, farmlands’ lease, cash operations) has been made.

It has been established that the priority direction of fighting fictitious operations is the digitalization of exchange processes based on NCTS technologies, tax-invoice, e-invoice, and block-chain, which will enable to level the fictitious schemes and sufficiently increase the fiscal effect of the real instruments of fighting economic crimes.

The key aspect of effective decisions in this direction is all-round computerization of economic processes, and the use of technologies must be based on integral understanding of transformational processes of digital era accounting and the techniques of institutional modeling.

Ключові слова: *тіньова економіка; фінансовий моніторинг; фіктивне підприємництво; фіктивні операції; облік; податки; політика “цифрових” рішень; інституційні зв’язки.*

Key words: *shadow economy; financial monitoring; fictitious entrepreneurship; fictitious operations; accounting; taxes; the policy of digital solutions; institutional relations.*

Постановка проблеми. Глобальна економічна криза, ускладнена наслідками пандемії Covid-19, характеризується негативним впливом “руйнівного” характеру на економіку всіх країн світу. Це спричиняє постійну трансформацію прогнозних сценаріїв щодо економічних втрат та ймовірності відновлення світової економіки як в цілому, так і на рівні окремих держав.

На даному етапі для України найбільш реалістичним є прогнозний сценарій, за яким стабілізація економіки можлива не лише після подолання пандемії, а й за умов демонстрації ефективних результатів боротьби з тіньовою економічною діяльністю.

Безпрецедентність кризи розкриває можливості для її використання у злочинних цілях, що спричиняє розробку нових чи адаптацію вже існуючих способів незаконної економічної діяльності. Зокрема, розбалансування системи державного управління та контролю економічних процесів, обмеження трудової,

суспільної та громадської діяльності людей – створюють сприятливий клімат для приховування економічних злочинів і зростання тіньового сектору.

Водночас, на думку експертів, “криза може відкрити “вікно можливостей” для зміни української економіки у напрямі переходу до нової якості” [20, с. 25]. Саме пошук таких можливостей та способів їх реалізації обумовив тематичний напрям і мету даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними звіту Європейського поліцейського офісу, у 2020 році способи використання кризи COVID-19 пов’язані з чотирма основними сферами злочинності, а саме: 1) кіберзлочинність; 2) шахрайство; 3) контрабанда та вірусний маркетинг (продаж контрафактної продукції); 4) злочинність у сфері державної та приватної власності [23]. Усі зазначені сфери злочинності знаходять прояв і в економічному середовищі, що вкрай негативно позначається на “обвалених” кризою економічних показниках.

Аналіз праць зарубіжних наукових видань за останній рік свідчить про необхідність пошуку наукових і практичних рішень подолання економічної кризи. Найбільше уваги приділяється проблемам тіньової економіки й фіктивних операцій. Уряди всіх держав розробляють заходи з легалізації фірм, проте, незважаючи на зусилля, результати такої діяльності не завжди є показовими. Так, метааналіз наукових праць щодо політики втручання в тіньову економіку різних країн, здійснений Floridi A. виявив, що в даний час література з питань формалізації в основному зосереджена на Латинській Америці (63%) і певною мірою на країни Азії (25%) [22]. В цілому ж Floridi A. зазначає, що справжній ефект від розроблених та впроваджених заходів боротьби тіньовою сферою навряд чи має вагомий вплив, тому що фіктивний бізнес є нечутливим до політики легалізації [22].

Для вирішення нагальних проблем боротьби з тіньовою економікою в Україні Vasylenko Y. пропонує застосовувати причинно-імітаційну модель економічного розвитку, яка всебічно відображає різні види легальної та тіньової економічної діяльності та їх взаємозв’язки [25, с. 131]. На думку Vasylenko Y., аналіз різних типів правових та тіньових економічних зв’язків даватиме можливість більш точних оцінок та прогнозів для пошуку рішень та інструментів протидії тіньовій діяльності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження парадоксу “процвітання” фіктивних операцій в економіці України протягом тривалого докризового періоду та у період сучасної економічної кризи, з урахуванням законодавчих рішень і застосовуваних способів боротьби з цим негативним явищем.

Завдання дослідження: 1) виявити “слабкі місця” у застосуванні реальних інструментів боротьби з фіктивним підприємництвом на макрорівні; 2) сформулювати авторське бачення можливостей подолання фіктивного підприємництва.

Методи дослідження. Основою дослідження є діалектичний метод пізнання соціально-економічних явищ, висвітлених у відкритих вітчизняних та зарубіжних виданнях галузі економіки, обліку, оподаткування та фінансового моніторингу економічних операцій господарюючих суб’єктів. Для з’ясування сутності поняття “фіктивне підприємництво” використовувався абстрактно-логічний метод; для визначення факторів впливу фіктивного підприємництва на економіку України – метод статистичного спостереження та аналізу даних. Для пошуку рішень щодо шляхів подолання фіктивного підприємництва в Україні застосовувались методи системного аналізу та міждисциплінарний підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні найбільш дієвим інструментом протидії незаконній економічній діяльності є налагодження первинного та державного контролю діяльності господарюючих суб’єктів, що реалізується через систему фінансового моніторингу. В Україні дана система функціонує відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 06.12.19 р. № 361-IX, що набув чинності 28 квітня 2020 р. [15]. Класифікація суб’єктів фінансового моніторингу згідно цього Закону представлена на рис. 1.

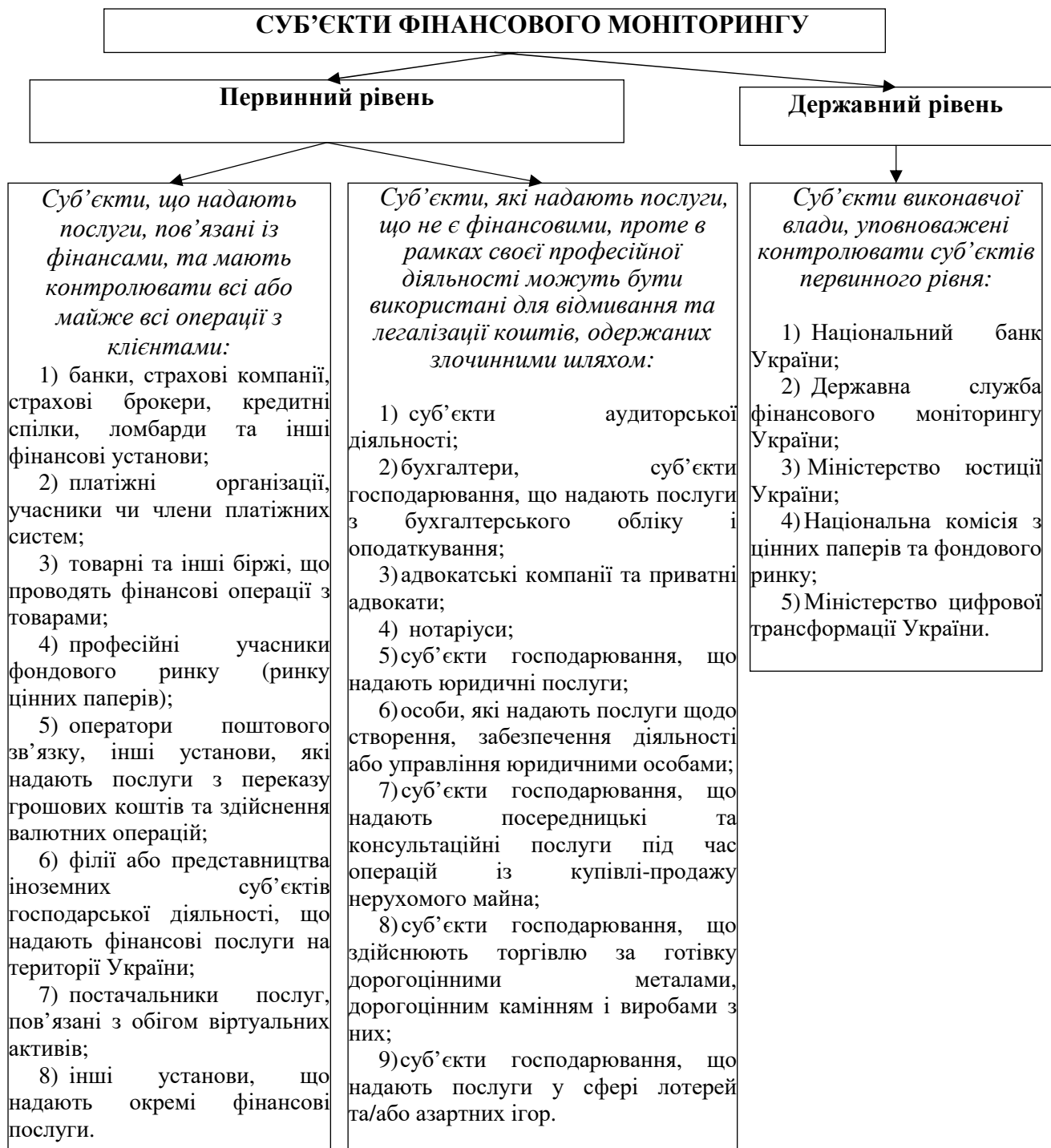

Рис. 1. Суб'єкти контролю у системі фінансового моніторингу
(розроблено на основі [4])

В економічному аспекті об'єктами фінансового моніторингу є суб'єкти господарювання, діяльність яких направлена на отримання нелегальної економічної вигоди (фіктивне підприємництво), а також фізичні особи, доходи яких мають корупційне або невинуватене походження [4, с. 4].

Однак, незважаючи на існуюче нормативно-правове підґрунтя протидії незаконній економічній діяльності, тіньовий сектор економіки України характеризується показниками, парадоксальною протилежними очікуваному результату ефективної боротьби з економічною злочинністю.

Даний **парадокс** необхідно розглядати як в науковій, так і в практичній площині: на стику економіки, права, обліку, оподаткування та інформаційних технологій.

Наукові дослідження щодо проблеми існування фіктивного підприємства актуалізувалися на початку 2000-х років і упродовж двадцяти років поспіль залишаються об'єктом постійної уваги та дискусій. За цей період науковцями узагальнено підходи до класифікації фіктивних суб'єктів господарювання, деталізовано характерні особливості їх функціонування, розкрито принципи побудови нелегальних економічних схем та напрацьовано ряд рекомендацій щодо їх виявлення [12].

У практичному аспекті прослідковується стійка тенденція боротьби з виявленими схемами фіктивної діяльності, про що свідчать щорічні звіти Державної служби фінансового моніторингу [5], [6].

Так, наприклад, за даними Державної служби фінансового моніторингу загальний обсяг виявлених фінансових операцій, пов'язаних з відмиванням коштів, склав 26311,1 млн грн., у тому числі зняття готівкових коштів – 24093,4 млн грн [5, с. 33]. У 2019 р. загальний обсяг таких операцій склав 9384,8 млн грн, них – 8876,4 млн грн становлять операції, з “відмивання” готівки [6, с. 32]. Зазначені операції пов'язані з діяльністю так званих “конвертаційних” центрів, а найбільш поширені їх види ілюструє табл. 1.

Таблиця 1.
Види фіктивних операцій з готівкою в Україні у 2019 р.*

Зміст операції	Сума, млн грн	У % до підсумку
видача коштів готівкою	4696,0	52,9
видача коштів готівкою з карткового рахунку	1230,6	13,9
закупівля сільськогосподарської продукції	1117,7	12,6
використання готівки для оплати кредитів	917,8	10,3
оплата товарів (робіт, послуг)	875,6	9,9
поповнення корпоративних карток з подальшим зняттям готівки	27,2	0,3
закупівля металобрухту	11,5	0,1
Разом	8876,4	100,0

**Складено на основі даних [6, с. 32]*

Водночас, на протипагу офіційним даним Держфінмоніторингу слід звернути увагу на інформацію альтернативних джерел. Зокрема, згідно даних компанії Ernst&Young – однієї з найбільших у світі міжнародних компаній, що надають професійні аудиторські, податкові та юридичні послуги, загальний розмір готівкової тіньової економіки в Україні у 2018 році сягав 702 млрд грн або 19,7% ВВП [19]. Авторитетність джерела походження даної інформації та її оприлюднення Національним Банком України дає підставу вважати, що державний апарат суттєво недопрацює в даному питанні. Співставлення даних лише за 2018 р. свідчить про колосальний розрив між офіційною статистикою державного фінансового моніторингу та оцінкою реальних масштабів фіктивних операцій з готівкою, а саме – у 29250 разів (рис. 2).

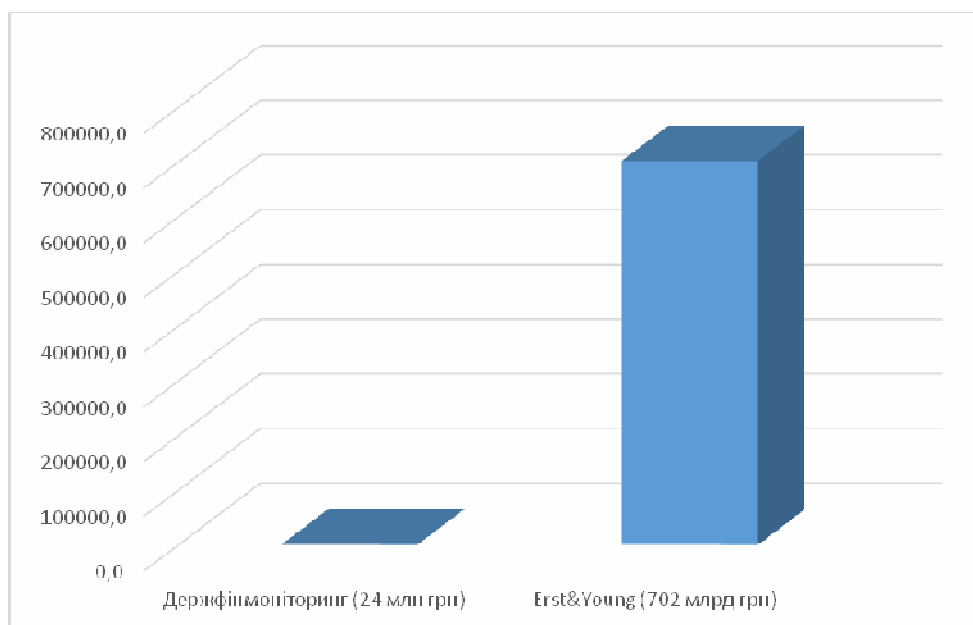

Рисунок 2. Порівняння даних щодо фактичного обсягу виявлених фіктивних операцій з готівкою в Україні з альтернативними даними їх реальної оцінки у 2018 р.

Зазначене вище дає підставу вважати, що ефект від роботи державних суб'єктів фінансового моніторингу є вкрай низьким. Це підтверджується висновками Інституту соціально-економічної трансформації, згідно яких державні органи “не демонструють наявності кардинальних змін у боротьбі з “конвертаційними центрами”, обсяги індустрії яких сягають як мінімум 60-90 млрд грн щорічно, що дає можливість оцінити втрати бюджету близько 15-25 млрд грн на рік” [3, с. 21].

В юридичному аспекті ключовим інструментом ефективної протидії фіктивному підприємництву була ст. 205 Кримінального кодексу України [10], яка з 8.09.2019 р. втратила чинність у відповідності з внесеними змінами [14].

Оцінюючи такі дії влади в цілому позитивно, Й. Бучинський констатує, що вилучена стаття була найбільшим інструментом тиску на бізнес, оскільки на практиці використовувалася лише для умисно викривленого трактування її змісту правоохоронними органами, а об'єктивна сторона правопорушення не досліджувалася [1].

Разом з тим Й. Бучинський зазначає: “Ні для кого не секрет, що цей інститут фіктивного підприємництва (ст. 205 ККУ) був важливим інструментом у різноманітних схемах, які запроваджуються з метою неправомірного зменшення податкових платежів або умисного ухилення від сплати податків” [1].

Автор констатує, що законодавці при просуванні законопроекту щодо декриміналізації ст. 205 ККУ ставили перед собою популістську мету та висловлює сподівання щодо якнайшвидшого повернення її у Кримінальний кодекс в оновленій, менш “розмитій” редакції.

Проте, допоки цього не сталося, можна вважати, що для фіктивного підприємництва в Україні увімкнене “зелене світло”.

Тому **другим парадоксом** боротьби з фіктивним підприємництвом є власне його декриміналізація, що підвищує вірогідність використання цього інструмента у тіншовому бізнесі. При цьому найбільших втрат державний бюджет України зазнає від операцій з контрабандою.

На думку експертів, структура тіншової економіки України є нетиповою. Вона характеризується диспропорціональною перевагою тіншового сегменту порівняно із “нормальною” структурою економіки, за якої має досягатися господарська збалансованість таких компонент як: відтворювальна, галузева, територіальна, соціальна, зовнішньоекономічна, секторальна, легальна. Особливістю “тіншової” домінанти української економіки є те, що переважна частина надходжень до державного бюджету втрачається внаслідок масштабного застосування підприємствами інструментів ухилення від сплати податків [3, с. 3].

Тому одним із пріоритетних сегментів у дослідженні тіншової економіки є навмисне спотворення даних про господарську діяльність, за рахунок чого досягається заниження бази оподаткування. У цьому контексті “стандартний” набір інструментів з ухилення від сплати податків включає: 1) контрабандні операції та порушення митних правил; 2) розкрадання ПДВ; 3) контрафакт; 4) офшорні схеми; 5) тіншові схеми на ринку оренди землі; 6) зловживання податковими пільгами; 7) незареєстрована індивідуальна економічна діяльність. [3, с. 4-5]. Усі зазначені інструменти прямо чи опосередковано пов'язані із фіктивними операціями, що мають системний характер та з року в рік наносять непоправні втрати економіці України.

Так, наприклад, за даними досліджень незалежної групи з макроекономічного аналізу щодо обсягів контрабанди в Україні, у період 2015-2020 рр. її обсяг має позитивно зростаючу динаміку, а у 2021 р. прогнозний показник контрабанди становитиме 17,2 млрд доларів [11, с. 5]. Зазначена прогнозна тенденція зображена на рис. 3.

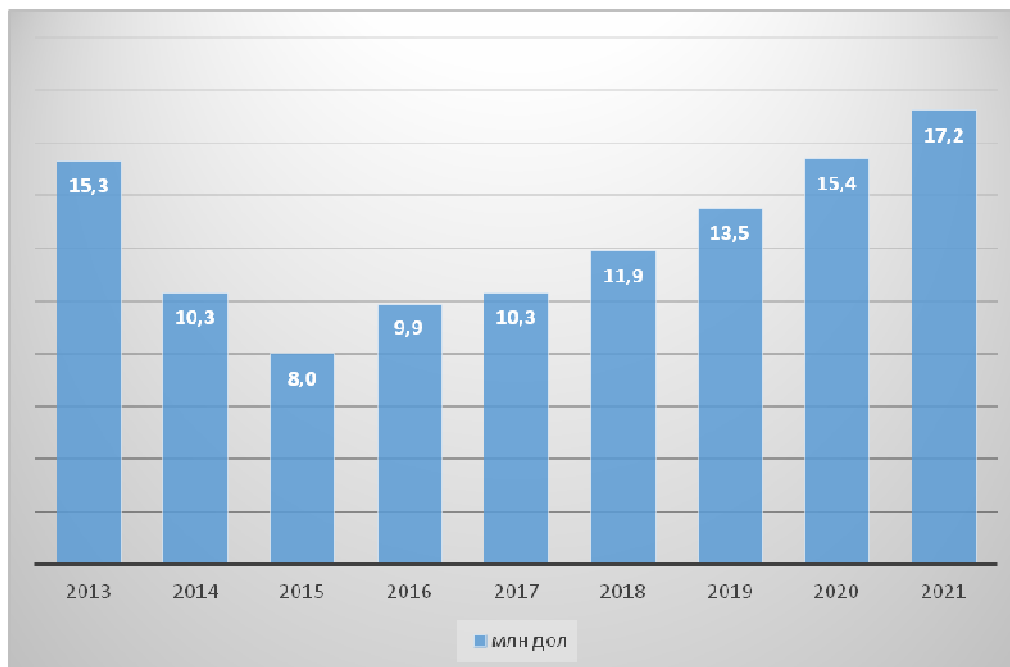

Рисунок 3. Фактичні та прогнозні обсяги ввізної контрабанди в Україну, 2013-2021 рр., млн дол.

На цьому тлі яскраво проявляється сформульований вище парадокс декриміналізації, оскільки з 2011 року поняття “контрабанда” у кримінальному законодавстві було значно звужене. Зміни, внесені у 2018 р. до ст. 201 та ст. 305 Кримінального кодексу України суттєвих зрушень не принесли.

Дослідження взаємодії між законодавчим впливом, економічним зростанням та тіншовим сектором, проведене Luong H., вказує на те, розмір тіншової економіки негативно пов'язаний з якістю верховенства права [24, с. 149]. Звідси можемо зробити висновок: допоки в Україні існуватиме законодавча невизначеність щодо

фіктивних операцій та контрабанди – показники економічного росту будуть примарними з точки зору їх нарощення та позитивної динаміки.

Існуюча правова політика в Україні лише стимулює високу здатність нелегального бізнес-сегменту до пошуку витончених схем злочинної діяльності в обхід законодавства.

Емпіричний аналіз, здійснений Bayar Y., виявив, що тіньова економіка і людський розвиток є суттєвими детермінантами залучення прямих іноземних інвестицій, зокрема: тіньові економіки негативно впливають на інвестиційний клімат у країнах, що розвиваються [21, с. 16]. У цьому контексті потрібно шукати нові інституційні та регуляторні механізми, що сприяють усуненню факторів росту тіньових показників.

Тож, **третім парадоксом** боротьби з фіктивними операціями в економіці України вважаємо інституційну неузгодженість державних суб'єктів, функції яких безпосередньо пов'язані з провадженням політики боротьби з фіктивним підприємництвом.

У цьому контексті інституційна неузгодженість проявляється у наступному:

1. Держава “демонструє” боротьбу фіктивними операціями, з у той час коли незалежні інститути звітують про зростаючу динаміку застосування агресивних інструментів фіктивного підприємництва. При співставленні даних звітів Державної служби фінансового моніторингу [5], [6] з альтернативними джерелами [3], [11], [18] та іншими показниками офіційної статистики [2] постає логічне питання: “Чому за 15 років свого існування національна система фінансового моніторингу демонструє вкрай низьку ефективність?”

2. Методологія розрахунку прогностичних показників тіньового сектору в цілому та фіктивної діяльності зокрема, є у відкритих джерелах, проте не знаходить дієвого застосування у заходах комплексного державного впливу на тіньову економіку. Це підтверджується офіційними даними макроекономічних показників [2], [19].

4. Одним із ключових факторів мінімізації економічних втрат є розробка пакетів антикризових заходів, підвищення ефективності державного управління, впровадження інновацій та цифрових технологій. Ключовим аспектом таких рішень є диджиталізація обліку та всеохоплююча інформатизація господарських процесів як між суб'єктами господарювання, так і між суб'єктами господарювання та державою. Проте, відсутність налагодженої системи обліку створює умови для фіктивної діяльності [16, с. 374].

Оскільки сучасна економіка України характеризується розширенням сфери міжнародної співпраці, питання впливу ІТ-індустрії на розв'язання проблем використання контрабандних схем, фіктивних операцій з ухилання від сплати податків, приховування реальних прибутків розглянемо більш детально.

Так, наприклад, експерт Центру соціально-економічних досліджень “CASE Україна” Саварець А. визначає три ключових напрями мінімізації контрабанди та корупції на митниці [17], які унаочнено у табл. 2.

Таблиця 2

Політика “цифрових” рішень щодо мінімізації контрабанди в Україні: можливості та реалії*

“Цифрове” рішення	Яку проблему вирішує	Реалії державної політики
1. Впровадження системи загального транзиту з Європейським Союзом та іншими країнами з використанням комп'ютеризованої системи (New Computerised Transit System – NCTS), в основі якої є електронний документообмін між митними адміністраціями різних країн [9]	вирішує проблему існування контрабандної схеми “перерваного” транзиту”, при якому в даний час утворюються подвійні пакети документів, а база даних митних оформлень фактично виконує роль сховища про подані на митницю документи, а не про реальні товари, що перетнули кордон [16]	у травні 2018 року Верховна Рада України відхилила законопроект про впровадження NCTS. Де факто: станом на 2020 р. маємо найбільший відносний показник (26 %) негативного фіскального ефекту на економіку України від контрабанди і корупції на митниці, що спричиняє 68-96 млрд. грн або 33 % загальної питомої ваги приблизних втрат бюджету на рік (табл. 3)
2. Впровадження систем електронної ідентифікації товарів tax-invoice або e-invoice [9]	забезпечує уніфікацію обліку товарів зовнішньоекономічної діяльності та бухгалтерського обліку товарів всередині країни [16]	відсутність таких систем на сьогодні дозволяє генерувати документи на нелегально ввезений товар на фірмах-одноденках, що працюють ФОП на спрощеній системі оподаткування [14]
3. Відмова від використання паперових документів та переведення всіх операцій між декларантом та митницею в електронну форму, що реалізується за допомогою блокчейн-платформ [9]	дозволяє бачити загальний відкритий реєстр усім сторонам, що беруть участь у господарській операції та виключає можливість спотворення даних про вантаж [16]	Україна демонструє дуже повільні темпи просування ідеї впровадження блокчейну. Зокрема, у квітні 2020 р. Державна митна служба України приєдналася до тестового режиму блокчейн-платформи TradeLens, що дає можливість більш ретельного логістичного контролю морських перевезень кордонах [13]. Проте це не вирішує проблему контрабанди на сухопутних кордонах

*розроблено на основі [9]; [13]; [16]

Зауважимо, що авторські судження щодо реалій державної політики, висвітлені у табл. 3, не є суто суб'єктивними, а мають реальне економічне підґрунтя. Зокрема, для висновку про дієвість “цифрового рішення 1”, використовувалися фактографічні дані, систематизовані у табл. 3.

Таблиця 3.
Вихідні дані для аналізу фіскального ефекту схем ухиляння оподаткування в Україні у 2019 році
(млрд грн на рік)

Схема	Податки (платежі), яких вона дозволяє уникати	Приблизні обсяги, млрд на рік	У % до підсумку*	Приблизні втрати бюджету, млрд на рік	У % до підсумку*
порушення митних правил, контрабанда та корупція на кордоні	ПДВ+акцизи+ мито	226-320	26	68-96	33
офшорні схеми	податок на прибуток (далі - ПП), податок на репатріацію	130-220	16	23-40	12
Конвертаційні та/або транзитні центри, податкові ями	ПП+ПДВ+ ЄСВ+ПДФО+ військовий збір	60-90	7	15-25	8
контрафакт	ПП+ПДВ+акцизи	40-60	5	11,5-16	6
формування схемного податкового кредиту (скрутки)	ПДВ	120-180	14	20-30	10
оренда с/г земель та с/г	ПДФО+ПП+ЄСВ +військовий збір	19-69	4	8-27	6
Заробітні плати “у конвертах”	ЄСВ+ПДФО+ військовий збір	58-231	12	24-94	20
Спрощена система оподаткування ФОП: замість найму - 3 група та “обнал”	ЄСВ+ПДФО	23-58	4	4-10	3
Спрощена система оподаткування: зниження виручки ФОП 1 та 2 групи	ЄП	130-156	14	6,3-7.6	3
Всього*	х	806-1384	100	180-346	100

*Розраховано на основі даних [3, с. 44]

Отже, NCTS, tax-invoice, e-invoice та блокчейн є реальними технологіями, що відповідають принципам прозорості інформації у глобальному економічному середовищі, проте не реалізуються у сучасних реаліях України. Застосування таких технологій повинно ґрунтуватися на інтегральному розумінні трансформаційних процесів бухгалтерського обліку цифрової епохи [7] й прийомів інституційного моделювання [8].

Висновки. Безпрецедентність кризи є причиною активізації зусиль урядів усіх країн щодо підтримки систем національної безпеки та захисту економіки.

Результати проведеного дослідження дають підставу для наступних висновків:

1) існуюча система державного контролю та нормативно-правове підґрунтя боротьби з фіктивними операціями в економіці України має ознаки інституційної неузгодженості, що пояснюється вкрай низьким ефектом від роботи державних суб'єктів фінансового моніторингу;

2) імітація боротьби з фіктивним підприємництвом, його декриміналізація на законодавчому рівні підвищує вірогідність використання цього інструмента у тіньовому бізнесі;

3) найбільших втрат державний бюджет України зазнає від операцій з контрабандою, що має вкрай негативний вплив на макроекономічну стабільність держави.

Деструктивні наслідки імітації боротьби з фіктивними операціями в Україні на тлі розгортання кризових явищ глобальної економіки викликають ланцюгову реакцію дисбалансу усіх макроекономічних показників національного розвитку та потребують впровадження дієвих інструментів боротьби з фіктивною діяльністю, таких як диджиталізація й цифровізація економічних процесів.

Проте, наразі цифровізація економічних процесів “делікатно” оминає кримінальний ландшафт фіктивних операцій. Слабкість державних інститутів у боротьбі з фіктивними операціями підтверджується й

тим, що для визначення реальних показників тіньової економіки Нацбанк оперує даними незалежної Ernst&Young, у той час коли офіційна статистика демонструє показники “колосального розриву”. Це потребує перегляду способів і методів систематизації даних державного статистичного спостереження, внутрішньодержавних програм активного просування ідеї використання ІТ-технологій, інтегрованої освітньої підготовки спеціалістів з інформаційних технологій, економіки, управління й адміністрування.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямку є напрацювання пропозицій щодо комплексного розв’язання проблем очищення української економіки від фіктивних фінансових інструментів.

Література.

1. Бучинський Й. Фіктивне підприємництво декриміналізовано. Що далі? Юридична газета Online. 19 листопада 2019 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/podatkova-praktika/fiktivne-pidpriemnictvo-dekriminalizovano-shcho-dali.html> (дата звернення: 10.09.2021).
2. Державна служба статистики України. *Офіційний сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.09.2021).
3. Дубровський В., Черкашин В., Гетман О. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні: нові виклики. *Інститут соціально-економічної трансформації*. Київ, 2020. 52 с.
4. Єфімов О. Фінансовий моніторинг: його мета та суб’єкти контролю. *Все про бухгалтерський облік*. 2020. № 68. С. 4-6.
5. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2018 р. URL: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2019/04/SDFM_AnnualReport_2018.pdf (дата звернення: 10.09.2021).
6. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2019 р. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/Zvit2019.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).
7. Канцедал Н. А. Бухгалтерський облік цифрової епохи: розширення термінологічних кордонів. *Облік і фінанси*. 2019. № 1(83). С. 28.-34. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-28-34](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-28-34)
8. Канцедал Н. А. Інституційне моделювання: поняття та базові підходи до практичного застосування. *Збірник наукових праць науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії за підсумками науково-дослідної роботи в 2019 році (м. Полтава, 22-23 квітня 2020 року)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2020. С. 163-165. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/7965> (дата звернення: 10.09.2021).
9. Контрабанда стоп, ну хотя бы тормоз! 3 ключа к порядку на таможене. [Електронний ресурс]: *Ліга-Бізнес*. 27.03.2019. URL: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/kontrabanda-stop-nu-hotya-by-tormoz-3-klyucha-k-poryadku-na-tamojne> (дата звернення: 10.09.2021).
10. Кримінальний Кодекс України. Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
11. Кукуруза Г., Лесик М., Ніколаєнко С. Аналіз обсягів контрабанди в Україні. Незалежна група з макроекономічного аналізу та прогнозу (Київ, Україна). 6 червня 2019 року. 28 с. URL: www.ua-outlook.com.ua (дата звернення: 10.09.2021).
12. Лазебник Л., Оніщик А. Класифікація фіктивної діяльності суб’єктів господарювання. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 2. С. 36-46.
13. Переміщення морських вантажів: митниця приєдналася до блокчейн-платформи TradeLens. *Вісник Державної фіскальної служби в Україні*. 10.04.2020. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100017365-peremischennya-morskikh-vantazhiv-mitnitsya-priyednalasya-do-blokcheyn-platformi-tradelens> (дата звернення: 10.09.2021).
14. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес. Закон України від 18.09.2019 № 101-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-20#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
15. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України від 06.12.19 р. № 361-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
16. Протас Н. М., Канцедал Ю. А. Використання інформаційних технологій як способу подолання фіктивних операцій у бізнесі. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку: матеріали міжнар. наук.-пр. конф., м. Херсон, 25-26 квітня 2019 р.* Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2019. С. 374-376. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/5342> (дата звернення: 10.09.2021).
17. Саварець А. Митний безвіз для України. [Електронний ресурс]: *Українська правда: Економіка*. 28.02.2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/02/28/645688/> (дата звернення: 10.09.2021).
18. Типологічне дослідження “Ризики використання суб’єктів з непрозорою структурою власності у схемах відмивання кримінальних доходів” (2018 рік). *Державна служба фінансового моніторингу України*. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologichne-doslidzhennya-riziki-vikoristannya-sub-jektiv-z-neprozoroyu-strukturnoyu-vlasnosti-u-sxemax-vidmivannya-kriminalnix-doxodiv.html> (дата звернення: 10.09.2021).

19. Тіньова економіка в Україні. Національний Банк України. 17.02.2020. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovyoi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaye-v-tini> (дата звернення: 10.09.2021).
20. Україна у 2020-2021 роках: Наслідки пандемії. Консенсус-прогноз. Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Київ, 2020. № 51. 31 С. URL: www.me.gov.ua (дата звернення: 10.09.2021).
21. Bayar, Y., Remeikiene, R., Androniceanu, A., Gaspreniene, L. and Jucevicius, R. (2020), "The Shadow Economy, Human Development and Foreign Direct Investment Inflows", *Journal of Competitiveness*, vol. 12 (1), pp. 5-21, DOI: <https://doi.org/10.7441/joc.2020.01.01>
22. Floridi A., Demena B. and Wagner N. (2020), "Shedding light on the shadows of informality: A meta-analysis of formalization interventions targeted at informal firms", *Labour Economics*, vol. 67. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2020.101925>
23. Press Release "How criminals profit from the Covid-19 pandemic", (2020), *Europol*, URL: <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/how-criminals-profit-covid-19-pandemic> (дата звернення: 10.09.2021).
24. Luong H., Nguyen M. and Nguyen A. (2020), "Rule of Law, Economic Growth and Shadow Economy in Transition Countries", *Journal of Asian Finance, Economics and Business*. vol. 7, N 4, pp. 145-154. DOI: <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no4.145>
25. Vasylenko Yuri V. "Short-Term Forecast of Ukrainian Economy Including Shadow Sector Using Causal Simulation Model" (2020), *Ekonomika*, vol. 99 (1), pp. 131-145, DOI: <https://doi.org/10.15388/Ekon.2020.1.8>

References.

1. Buchynsky, J. (2019), "Fictitious enterprise of декриміналізовано. What's next?", *Yurydychna hazeta*, [Online], available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/podatкова-praktika/fiktivne-pidpriemnictvo-dekriminalizovano-shcho-dali.html> (Accessed 10 Sept 2021).
2. State Statistics Service of Ukraine. Official site (2021), [Online], available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Sept 2021).
3. Dubrovsky, V., Cherkashin, V. and Hetman O. (2020), Porivnial'nyj analiz fiskal'noho efektu vid zastosuvannia instrumentiv ukhylennia/unyknennia opodatkuvannia v Ukraini: novi vyklyky [Comparative analysis of fiscal effect from application of instruments of deviation/of avoidance of taxation in Ukraine: new challenges], *Instytut sotsial'no-ekonomichnoi transformatsii*, Kyiv, Ukraine.
4. Yefimov, O. (2020), "Financial monitoring: its purpose and subjects of control", *Vse pro bukhholders'kyj oblik*, vol. 68, pp. 4-6.
5. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2018), "The report of Government service of the financial monitoring of Ukraine 2018", available at: https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2019/04/SDFM_AnnualReport_2018.pdf (Accessed 10 Sept 2021).
6. State Financial Monitoring Service of Ukraine (2019), "The report of Government service of the financial monitoring of Ukraine 2019", available at: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/Zvit2019.pdf> (Accessed 10 Sept 2021).
7. Kantsedal, N. A. (2019), "Accounting in the Digital Age: Expansion of Terminological Boundaries", *Accounting and Finance*, vol. 1 (83), pp. 28.-34. DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1\(83\)-28-34](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-1(83)-28-34)
8. Kantsedal, N. A. (2020), "Institutional modeling: concepts and basic approaches to practical application", *Zbirnyk naukovykh prats' naukovo-praktychnoi konferentsii profesors'ko-vykladats'koho skladu Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii za pidsumkamy naukovo-doslidnoi roboty v 2019 rotsi (m. Poltava, 22-23 kvitnia 2020 roku)*, Poltava, pp. 163-165, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/7965> (Accessed 10 Sept 2021).
9. Liha-Biznes (2019), "Stop smuggling; well, at least the brake! 3 keys for order at customs", [Online] available at: <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/kontrabanda-stop-nu-hotya-by-tormoz-3-klyucha-k-poryadku-natamojne> (Accessed 10 Sept 2021).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Criminal Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Accessed 10 Sept 2021).
11. Kukuza, H., Lesyk, M. and Nikolaienko S. (2019), Analiz obsiahiv kontrabandy v Ukraini [The analysis of the volume of smuggling in Ukraine], *Nezalezna hrupa z makroekonomichnoho analizu ta prohnozu*, Kyiv, Ukraine.
12. Lazebnyk, L. and Onischuk, A. (2019), "Classification of fictitious activity of subjects of menage", *Visnyk Akademii pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turyzmu*, vol. 2. pp 36-46.
13. *Visnyk Derzhavnoi fiskal'noi sluzhby v Ukraini* (2020), "Movement of sea freight: customs has joined the blockchain platform TradeLen", [Online], available at: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100017365-peremischennya-morskikh-vantazhiv-mitnitsya-priyednalasya-do-blokcheyn-platfomi-tradelens> (Accessed 10 Sept 2021).
14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine to Reduce Pressure on Business", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-20#Text> (Accessed 10 Sept 2021).
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "About prevention and counteraction to legalization (to washing) of the profits got a criminal way, financing of terrorism and financing of distribution of

massive weapon”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#Text> (Accessed 10 Sept 2021).

16. Protas, N. M. and Kantsedal Yu. A. (2019), “The use of information technology as a way to overcome fictitious transactions in business”, *Modernizatsiia ekonomiky: suchasni realii, prohnozni stsenarii ta perspektyvy rozvytku: materialy mizhnar. nauk.-pr. konf.* [Modernization of the economy: current realities, forecast scenarios and prospects for development: materials intern. scientific.-practical. conf.], Kherson, Ukraine, 25-26 april, pp. 374-376, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/5342> (Accessed 10 Sept 2021).

17. Savarets', A. (2019), “Visa-free in Customs for Ukraine”, *Ukrains'ka pravda: Ekonomika*, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/02/28/645688/> (Accessed 10 Sept 2021).

18. The State Financial Monitoring Service of Ukraine (2018), Typological research “Risks of using entities with non-transparent ownership structure in money laundering”, available at: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi/tipologi-derzhfinmonitoringu/tipologichne-doslidzhennya-riziki-vikoristannya-sub-jektiv-z-neprozoroyu-strukturnoyu-vlasnosti-u-sxmax-vidmivannya-kriminalnix-doxodiv.html> (Accessed 10 Sept 2021).

19. National Bank of Ukraine (2020), “Shadow economy in Ukraine”, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/doslidjennya-tinovoyi-ekonomiki-v-ukrayini--mayje-chvert-vvp--abo-846-mlrd-griven--perebuvaie-v-tini> (Accessed 10 Sept 2021).

20. Ministry of Economy of Ukraine (2020), “Ukraine in 2020-2021: Consequences of the pandemic. Consensus-forecast”, vol. 51, Department of Strategic Planning and Macroeconomic Forecasting, available at: www.me.gov.ua (Accessed 10 Sept 2021).

21. Bayar, Y., Remeikiene, R., Androniceanu, A., Gaspareniene, L. and Jucevicius, R. (2020), “The Shadow Economy, Human Development and Foreign Direct Investment Inflows”, *Journal of Competitiveness*, vol. 12 (1), pp. 5-21, DOI: <https://doi.org/10.7441/joc.2020.01.01>

22. Floridi A., Demena B. and Wagner N. (2020), “Shedding light on the shadows of informality: A meta-analysis of formalization interventions targeted at informal firms”, *Labour Economics*, vol. 67. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.labeco.2020.101925>

23. Europol (2020), Press Release “How criminals profit from the Covid-19 pandemic”, available at: <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/how-criminals-profit-covid-19-pandemic> (Accessed 10 Sept 2021).

24. Luong H., Nguyen M. and Nguyen A. (2020), “Rule of Law, Economic Growth and Shadow Economy in Transition Countries”, *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, vol. 7, no. 4, pp. 145-154. DOI: <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no4.145>

25. Vasylenko, Y. V. (2020), “Short-Term Forecast of Ukrainian Economy Including Shadow Sector Using Causal Simulation Model”, *Ekonomika*, vol. 99 (1), pp. 131-145, DOI: <https://doi.org/10.15388/Ekon.2020.1.8>

Стаття надійшла до редакції 05.10.2021 р.